

IDENTITÀ, ETNIA, PÒPOL E LENGHA

I l'avia promëttù 'n tòch an sla question dl'identità. Èl tòch a l'é chèrsù, e adess a son doi o tre tòch diferent. Èl viagi ch'i ancaminoma 'ncheuj an portèra lontan e, s'an va bin, i na parleroma ant ij meis a vni (as capiss ch'a vanta esse abonà a "Assion Piemontèisa" për viagé con noi, o catela, o fessla presté da n'amis; ma abonessa a l'é mej, perchè, com'a dis mia mare, "chi a prèsta a perd la crèsta"). As capiss che, coma sempe, i anvito ij leter ch'a l'avran la passiansa 'd lese fin-a a la fin ëd feme savej còsa ch'a na penso, për peui podèj rusé, ch'a l'é na còsa ch'a l'é sempre bela e ch'a fa bin al sangh e al fidich. Com'a fan a la tele quand ch'a-j ciamo quaicòs a quaidun, i ancamin-o an disand ch'a l'é na question motobin ancreusa e complicà.

A sarìa bel podèj definì an manera ciàira "l'identità". N'etnia as peul definì con l'agiut dla biologia o an manera cultural (ch'a veul di sossial e stòrica). An biologia, l'esempi pi neuv e conossù a l'é col ëd Cavalli-Sforza (1), ch'a l'ha fait noté coma ch'a-i sia na persistensa, o conservassion, ëd serti carater biològich ant na popolassion. Për esempi, ël pais basch (anté ch'as parla basch) a l'é ëdcò l'unica part d'Europa andoa che a-i é 'd gent con sangh Rh negativ an persent pi aut dël 20% dla popolassion total. Pi un a va a est e pi, apopré, ël persent a cala (anbelessì a va dal 13 al 15%, da Firenze an giù a riva al massim a l'11%). Èl persent a cangia nen, as capiss, ëd colp, ma 'l persent pi aut a l'é 'ndoa che ancheuj as parla basch, e a va an caland, un pòch për vira, tut dantorn, ma a l'é ancor bondos (dal 18 al 20%) anté ch'as parlava basch quaic secol andarera. Se un a pensa che ij Basch a son lòn ch'a resta 'd na popolassion ch'a curvìa, tante milen-e d'ani andarera, bon-a part dl'Europa, tut ël dëscors a ven a avèj ëd sust: la popolassion originaria a l'avìa n'ant persent ëd Rh negativ, i pòpoj ëvnu da l'est e dal mar ant ël neolitich, a n'avio pòch o gnente, e a l'han un pòch për vira cuvertà, an mès-ciandse, l'Europa. Ant ëss sens, ij Basch a son nen mach coj ch'a parlo basch (o ch'a l'han tuti ij carater culturaj dij Basch), ma coj ch'a peulo definisse parèj ëdcò biologicament (nen mach an sla base dël sangh, ma con tanti d'atru carater genetich). N'atru esempi anteressant a rësguarda col cit tòch dël pianeta ch'a ciamo Italia, andoa a-i son tre tipo bastansa ciàir ëd "pool"

(vardé pi anans për la spiegassion) genetich diferent: la Padania a n'ha un, la pi part dl'Italia "genita" a n'ha n'atru, ma a-i é ëdcò na bela part, dzortut an Calabria e an Sicilia, con valor pi davzin a coj dla Grecia (as capiss!) e a-i é 'dcò, an Toscan-a meridional, un valor particolar ch'a podrìa esse la resta genetica dj'Etrusch.

Com'é-lo possibil? Da nòsta cita e curta esperiensa, a peul smijene che tut a cangia an pressa; ma, an sens biològich (che a veul di a na distansa ëd milen-e d'ani) ël "pool" genetich a tend a conservesse bastansa bin. Èl "pool" genetich a l'é la "tampa" ("pool" an anglèis a l'é pròpi na tampa) andoa che "a noo" ij gen 'd na popolassion: ij gen a son ant ij corp dla gent, ma gent davzin-a a tend a avèj combinassion ëd gen statisticament simij (perchè as cobio antra lor, e parèj as "dëscambio" ij gen. A sta mira a vanta di un pàira 'd ròbe an sla genetica (2). La rëproduccion basà ansima a doi gener, mas-cc e fumela, a l'é forse la pi spantià an sla tera; as treuva an motobin d'animaj. N'atru sistema 'd rëproduccion a l'é col ch'a travaja con un gener sol: ij moschin dle piante a nasso da na "mare" ch'a da tuti so gen a minca euv. Tuti ij moschin ch'a nassran a saran identich: nen mach apopré, ma pròpi identich (a peul fin-a riveje che n'euv a l'abia già andrinta n'atru euv, coma se la mare a fussa, ant l'istess temp, ëdcò la nòna). A-i son rasse ëd bolè ch'a son nen divis an mas-cc e fumele, e minca un a peul cobiesse con tuti j'atru. E peui a-i son le piante ch'a fan chèrsse d'atru piante an mandand fòra ëd but che peui as dëstaco, ma nen sempre: ant ël cas dj'orm, ch'as dëstaco nen da la pianta "mare", tuta na boschin-a a l'é, a la fin, mach na pianta sola. Na còpia ëd tuti ij gen a esist an mica celula dël corp. Mach nòste celule sessuaj a n'han mach na mità. An nojàutri, la mità di nòsti gen a ven-o dal pare e l'atru mità da la mare. Doi frej a son diferent perchè la mès-cia dij gen dël pare e dla mare a l'é diferenta (la combinassion an minca euv a l'é diferenta); ma a son ëdcò motobin simij perchè sò gen a son sernù da le mideme pèrson-e pare e mare: ij gen a son tuti identich mach ant ël cas dij binej ëd n'istess euv). Com'a l'é possibil che ij gen ëd na "etnia" a "arzysto" për tant temp? Përchè a l'é motobin probabil che pare e mare, e tanti d'atru mas-cc e fumele, a l'abio la pi gròssa part ëd gen an comun. Èl gen për avej cavèj scur

ma drit a l'é motobin spantià, da nòste part. Pensoma adess a un giovnot piemontèis ch'a maria na mòra: ël midem gen ch'a contròla ël tipo ëd cavèj a l'avrà un valor diferent, e ij fieuj dla cobia a podran "serne" l'un o l'atru dij valor. Èl fieul (i lo ciamoma Monsù Mohamed, tant për esse modern) a l'avrà ij cavèj dël pare, e la fija (che për contra a sarà Tòta Catlin-a, për contrast) a l'avrà 'd bej cavèj riss pèj dij mòro. Se Mohamed, Catlin-a e sò fieuj a seguito a vive e as marieran e as cobieran an Piemont, sò gen "diferent" a contran sempe 'd meno: a podran fé bin pòch contra la fòrsa dël "pool" (Mohamed a l'ha 50% ëd gen "african", ma soa fija mach ël 25% e soa 'nvoda ël 12,5%, la mità ëd la mità). Èdcò se mila giovnot piemontèis a mario ancheuj mila mòre a l'é probabil che, da sì a dosent ann, la quantità ëd gen "african" ant la popolassion dël Piemont a sarà motobin cita.

S'i vardoma a le etnie an sens genetich, ël dëscors ëd Cavalli-Sforza a l'é ciàir. Ma a l'é malfé che cost dëscors a vada bin për tuti ij pòpoj. A l'é difìcil che tuti ij pòpoj ëd la tera a sio diferent perchè a l'han carater genetich diferent: tante atre còse a son amportante për "fé" un pòpol. E cò ch'a-i intra, për esempi, tut sòn con le lenghe? L'idèja dij lenghista stòrich a l'é che la lenga a l'é nen gropà a la gent ch'a la parla: la gent a cangia lenga, e motobin

soens (ëdcò mach sì an Piemont, dal piemontèis a l'italian: ij gen di piemontèis a son nen cangià, ma për tanti ëd lor la lenga a l'é cangià, dal piemontèis a l'italian; se an va bin, a-j sarà un moviment contrari; se an va mal, nòsti anvod a podran avèj coma lenga l'anglèis, o l'arab). L'esempi pi famos a l'é col dij mòro an America. Foma un giueugh: i soma cit, verd e con ij cavèj bleu e i vnoma dal pianeta Xyrgh. I caloma con nòst disch intergalatich ant ël mes d'un camp ëd coton an Alabama, i pijoma ël prim ch'an ven tacò, a l'é un mòro, i lo portoma via e lo studiom da tranquij, lenga compresa (peui i peule serne se lasselo andé a conté che n'UFO a l'han pijalo, tant gnun a-j chërdo, o se felo beuje e mangelo col bagnèt). A va a finì che a l'università ëd Xyrgh a chërdo e a mosto che an sla Tera a-i é na lenga ëd mòro fatta parèj e parèj. Nojàutri i savoma che l'anglèis (che 'l mòro dl'Alabama a parla) a l'é NEN, an origin, na lenga parlà dai mòro, e gnanca na lenga dl'Alabama: la stòria a l'é motobin pi complicà. Ma nòsti amis verd a peulo nen savèjlo. Cavalli-Sforza a rëspond an disand che la question dij mòro an America, o, an general, ëd lè spantiament dle lenghe europenghe an tut ël mond, a l'é pitòst l'ecession. Ij lenghista a chërdo për contra ch'a sia mach normal. I soma sigur, a diso, che quand i disoma che ij pò-

poj X e Y a l'han la lenga 1 e 2 a l'abio nen cangià lenga sent ani andarera (se peui coj ëd xyrgh a calo a Pòrta Palass, cola sarà la lenga che a chërdran esse tipica dël Piemont? Mej nen penseje).

Për tute coste rason, ij lenghista a parlo nen ëd pòpoj e rasse (a la bon-a fin, ij lenghista a travajo an sle lenghe, nen ansima a coj ch'a-j parlo). Sociòlogh e antropòlogh a travajo për contra an s'ij pòpoj, e, an gener, a-j definisso con carater culturaj (manera ëd vive, economia, organisassion, opinion a rësguard ëd j'atru, religion, e via parèj).

La question a l'é sempe cola che tuti ij carater culturaj a peulo cangé an pressa (pensé a coma la manera 'd mangé a l'é cangià dòp ëd la dëscuverta dl'America, e come tut a cangia an pressa al di d'ancheuj).

Për tute coste rason, la solussion a peul esse cola 'd di che un pòpol a l'é un grup ëd gent CH'AS DEFİNİSS CHIEL midem coma pòpol. A l'é la solussion proponù da Walter Connor ant n'articol dedicà pròpi a coma definì etnia e nassion (3): n'etnia a peul esse studià "da fòra" e definìa da jë studios, për contra na nassion (o 'n pòpol) a l'é ëd gent ch'a l'ha decidù ëd definisse da sola. A l'é nen na bela solussion: i peule d'achit dime che, con costa definission, a-i é gnente ch'a 'mbarassa a definì coj ch'a ten-o për la Juve come un pòpol. I l'ëve rason: a-i é franch

gnun problema se coj dla Juve a decidran ëd ciamesse "pòpol" (mi i penso ch'a sia pòch probabil ma mi i son dël Tòr). Èl meis ch'a ven i vardëroma quaic, esempi 'd pòpol "neuv", "anventà" (4). A la fin dle discors i parleroma torna dle lenghe e, a la bon-a fin, dël Piemont. Avèj passiansa!

Mauro Tosco

NÒTE:

1. Ij travaj ëd Cavalli-Sforza a son ancor nen stait tradovù an piemontèis. An italian, a-i é na bela introduccion, sempia ma ciàira, ëd Cavalli-Sforza midem e 'd sò fieuj: Luca e Francesco Chi siamo (Milano: Mondadori: 1993). 2. Bele introduccion a la biologia dl'evolussion a peulo trovesse ant ij liber dël biòlogh anglèis Richard Dawkins: The selfish gene (Oxford: 1976; sconda edission: 1989) e The blind watchmaker (Harlow: 1986). Nì l'un nì l'atru a l'é ancor stait tradovù an piemontèis: Dawkins a l'é un dij pi conossù biòlogh evolussionista ch'a dësfendo la vision radicala che ij corp, noi, për esempi, a son "machine" costruìe dai gen e che l'evolussion a l'ha coma but ëd fé "ël bin" (j'antèresse) dij gen e NEN col ëd le machine anté che ij gen a noo. 3. Walter Connor: "A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a ...", an s'arvista Ethnic and Racial Studies (1978), da 377 a 400. 4. Tuta la dëscussion s'a esista, për esempi, n'afé ch'as ciamo "Padania" e, an politica s'a l'abia ij "drit" (come col, famos, ëd fé për sò cont, "secede") a perd ëd sust: a esist se na quantità pro ëd gent a chërdo ch'a esista (e a l'ha la libertà 'd decide). Finì lì. Ant la midema manera, un a peul di che ij Piemontèis a esist (coma na "ròba" diferenta da j'Italian) se ij Piemontèis midem a chërdo d'esse diferent e as comporto ëd conseguensa. Ma cost a l'é 'n problema ch'i vardëroma pi davzin pi anans.

për lenga & cultura

DOE STRA DIFERENTE

I chërdo ch'a sia pròpi nen ël cas (i l'avrai già falo na senten-a 'd vire an des ani) ch'i torna a fé la lista dle rason, tute sachèrsante, për le quaj a l'é giust sosten-e che 'l Piemont a l'ha 'n model ëd siviltà sò, ch'a l'ha gnente da sparti col model ëd siviltà latin-a dl'Italia antrega; un model ëd siviltà ch'a riva da soa stòria particolar e diferenta, fin-a al 1860, da cola 'd tute le region italian-e e ch'a s'esprim con na lenga soa ch'a l'é nen un dialet ëd l'italian nì col ëd n'atru lenga djë stat conossù. Lòn che, për contra, a më smija giust sotligné a l'é che 'l Consej d'Europa (arzulussion 4745 dël 7 d'otòber 1981) a l'ha arconossù costa situassion an terduand la lenga piemontèisa ant la lista dle trantessinch lenghe minoritarie europenghe e, dzortut, an determinand an manera ciàira (arzulussion 192 dël 15-17 ëd mars dël 1988) coj ch'a

son ij drit dle lenghe minoritarie (esse adotà an tuti j'ufissi pùblich, esse mostrà a scòla e avèj ëd mojen d'anformassion). An paròle pòvre sòn a veul di che 'l Consej d'Europa a l'ha arconossù che ij piemontèis a son titolar ëd na siviltà soa, ch'a l'é nen italian-a, e ch'a s'esprim ant na lenga soa, che gnanca cola italian-a a l'é nen, e a l'ha fortì cost arconossiment con sò "imprimatur" e 'l peis legal ëd soe arzulussion ufissiaj. Coma ch'a-i era da spettesse, la pubblica ministrassion italian-a, a tuti ij livej, statal, regional e comunel, a l'ha considerà j'arzulussion dël Consej d'Europa letera mòrta, ma mach për lòn ch'a rësguarda 'l piemontèis. I chërdo che, an dzorpi dla tendensa a rende lè stat omogeni, a-i sia, an cost cas, l'anvìa dj'italian a arduve an s-ciavensa ij conchistador piemontèis... Quand che nòste autorità a

l'han fait la lista dle lenghe da tué për presentela al parlament e fé nasse na lege ch'a buteissa an pratica j'arzulussion dël Consej d'Europa a l'han fait bin bin atension che 'l piemontèis a-i fussa nen. E quand che quaidun a l'ha presentà na moission për anserilo, costa moission a l'é nen passà a la camera dij deputà për ij tanti, ma pròpi tanti, vot contrari ch'a l'ha avù e ij pòchi, ma pròpi pòchi, vot a favor. Ant la situassion tanti deputà piemontèis a l'han votà contra e d'atru, dla Lega Nòrd, cola ch'a dis ëd batse për ël federalism, a l'han trovasse d'atru da fé për nen partessipé a le votassion. Ma la ministrassion regional a l'ha fait ëd pes, a l'ha sèrcà, e a serca, con n'operassion tant ravagiata che fingarda, ëd dëstruive col pòch ëd lenga piemontèisa che l'euvra scarosa dël fassism e la despresia dj'italian a l'avio ri-

sparmià. Tute le siviltà a produvo 'd folclòr e tute le lenghe a produvo na literatura. Cola piemontèisa, an particular, a l'é rica e vajanta. Ant ël 1990 a l'é passaje na lege regional (la n. 26), peui spantià ant ël 1997 (la n. 37) che për des ani a l'han fane chërde ch'a fussa a pro dla promossion e dla tuta dla lenga piemontèisa. Nò sgnor! La lege a dis «për la tuta dij lengaj stòrich e dël patrimoni cultural dël Piemont». Sòn a l'ha daje 'l cavion a la ministrassion regional ëd gestì le contribussion dla region a tut dëscapit dla lenga piemontèisa. An efet e për esempi, ant ël 1997 a son èstait èstansia për la lege 26/90 setsent milion, dont 170 a son tornà a la pubblica ministrassion (gnente da sparti con la lenga piemontèisa), a seguita a pag. 6